

Світові тенденції та перспективи розвитку ринку нафти та нафтопродуктів

МАРІЯ ДОРОЖКІНА*

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена актуальному на сьогоднішній день питанню розвитку світового ринку нафти та нафтопродуктів. Проаналізовані особливості формування та сучасний стан даного ринку, визначені класифікація, місце та потенціал країн у нафтовому та нафтопереробному бізнесі. Приділено увагу ринку нафтопродуктів України. Розглянуто недоліки та стратегічні напрями розвитку нафтотранспортної системи України. Запропоновано оптимальний шлях формування інтеграційних угруповань для подальшого розвитку нафтопереробного бізнесу України. Сформовано систематизацію основних напрямів і визначено перспективи розвитку світового ринку нафти та нафтопродуктів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Ринок нафти та нафтопродуктів, альтернативні види палива, країни-члени ОПЕК, нафтотранспортна система України, інтеграційні угруповання, нафтовий та нафтопереробний бізнес.

Вступ

Світові ринки нафти і нафтопродуктів у своєму розвитку пройшли різні цикли – піднесення, кризи та спади. Їх аналіз сприяє виявленню проблем та прогнозуванню перспектив розвитку даних ринків. Нафтові кризи призвели до збільшення цін на рідке паливо. Для боротьби з наслідками цінових коливань необхідно розвивати сектор видобутку, поширювати інтеграційні процеси.

Рівень розвитку країн тісно пов'язаний зі споживанням енергії. Нафта є основним джерелом енергії для багатьох галузей економіки, її частка в зага-

* Дорожкіна Марія Сергіївна — аспірантка кафедри міжнародного менеджменту Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. Вона є фіналісткою конкурсу молодих учених та представила свою працю під час конференції, що проходила 17 травня 2006 року у КНЕУ за сприяння Центру торгової політики та права Оттави (Канада) при Карлтонському університеті й Університеті м. Оттави та Канадського агентства міжнародного розвитку (CIDA).

льному споживанні енергоресурсів постійно зростає. Для забезпечення очікуваного приросту споживання потрібне значне збільшення нафтовидобувних потужностей.

Ми систематизували основні напрями та певні перспективи розвитку світового ринку нафти і нафтопродуктів на основі аналізу особливостей його формування та сучасного стану.

Досить вигідне геополітичне становище має Україна, вона є транзитною державою та має потужну нафто-транспортну систему. Заходи з диверсифікації джерел надходження нафти мають розглядатися як ключовий елемент забезпечення національної безпеки України та сприяти стабілізації і модернізації паливно-енергетичного комплексу (ПЕК). Для забезпечення транспортування нафти з країн каспійського регіону та країн Персидської затоки необхідно добудувати нафтопровід Одеса–Броди–Плоцьк–Гданськ та поетапно реалізувати проект Євро-Азійського нафтотранспортного коридору (ЕАНТК).

Зосередження уваги на проблемах нафтотранспортної системи України сформувало основні стратегічні напрями її розвитку та дозволило нам визначити оптимальний шлях інтеграції у нафтовому та нафтопереробному бізнесі України.

Особливості формування світового ринку нафти та нафтопродуктів

Науковці встановили, що понад 500 тис. р. тому нафта була вже відкрита на березі Каспійського моря, а за 6 тис. років до нашої ери спостерігався вихід на поверхню землі нафтового газу на Кавказі та в Середній Азії¹. Свою назву нафта отримала від індоєвропейського слова «нафата» – витікаюча². Сучасна нафтогазова промисловість почала стрімко розвиватися наприкінці 60-х років ХІХ сторіччя, коли було впроваджено буріння нафтових свердловин.

¹ Энергетика: история, настоящее и будущее. Т.1. От огня и воды к электричеству. / Бондаренко В.И., Варламов Г.Б., Вольчин И.А. и др. — К.: 2005. — С. 199—200.

² Там само.

Недосконалі ринки, нестача транспортної мережі, нестабільні зв'язки між фірмами сприяли процесам вертикальної інтеграції нафтових компаній, модернізації виробничих, збутових та ринкових операцій. Наприкінці ХХ сторіччя більше ніж у 80 країнах були розвідані поклади нафти. Державні нафтові компанії залишалися провідними у світі, але на нафтовому ринку також існували і приватні компанії (табл. 1).

Таблиця 1³

**Провідні нафтові компанії світу кінця ХХ сторіччя
(за винятком країн СРСР)**

№	Компанія	Країна	Власник
1	Saudi Aramco	Саудівська Аравія	Держава
2	Exxon Mobil	США	ВАТ
3	PDVSA	Венесуела	Держава
4	NIOC	Іран	Держава
5	Royal Dutch / Shell	Велика Британія / Нідерланди	ВАТ
6	BP	Велика Британія	ВАТ
7	Pemex	Мексика	Держава
8	Pertamina	Індонезія	Держава
9	TotalFinaElf	Франція	ВАТ
10	KPC	Кувейт	Держава
11	Sonatrach	Алжир	Держава
12	PetroChina	Китай	Держава
13	Petrobras	Бразилія	Держава
14	Chevron	США	ВАТ
15	Texaco	США	ВАТ
16	Adnoc	ОАЕ	Держава
17	ENI	Італія	ВАТ
18	Repsol YPF	Іспанія	ВАТ
19	INOC	Ірак	Держава
20	Libya INOC	Лівія	Держава

³ Oil and Gas: Production & Marketing // Standard & Poor's Industry Surveys — Oktober 18, 2001. — P. 6—23.

Можна виокремити основні три кризові періоди на світовому нафтовому ринку: енергетична криза 1929–1932 рр. (призвела до «Великої депресії»), енергетична криза 1973–початку 1980-х рр. (небезпідставно зветься «великою»), криза 1979–1982 рр. (перебуваючи в «тіні» попередньої кризи, була досить суттєвою)⁴. Енергетична криза 70-х років змінила ситуацію на ринку нафти (рис. 1).

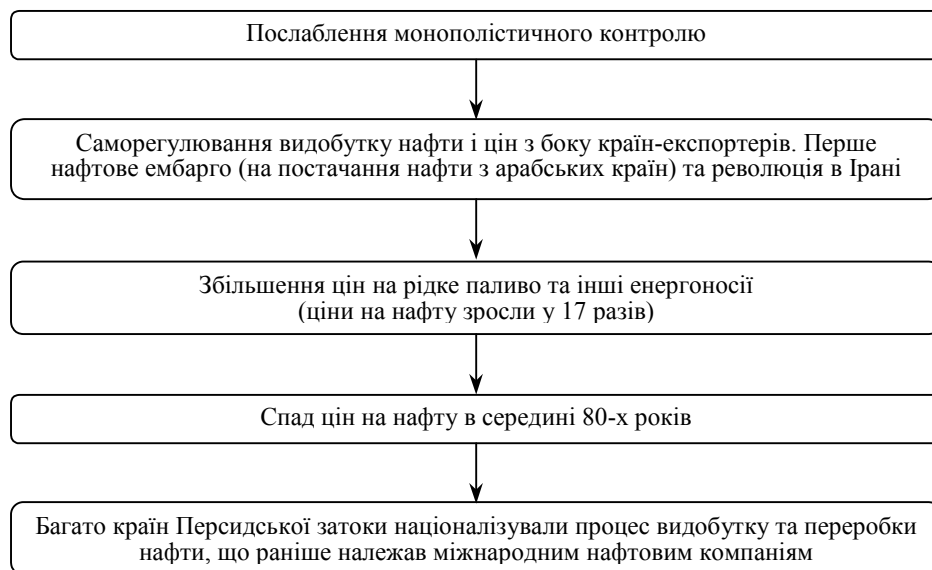

Рис. 1. Наслідки енергетичної кризи 70-х років

З кінця 70-х років почалося поступове витіснення нафти з паливно-енергетичних балансів із заміною її дешевшим природним газом і кам'яним вугіллям. Скорочення споживання нафти йшло на фоні зниження обсягів її видобутку та експорту, зниження ролі ОПЕК у регулюванні надходження нафти на світовий ринок і спаду цін на нафту. Виникли ринки нафти з тривалим терміном постачання. Ринки нафти стали глобальними, якість сортів стабільною. У нафтовому та нафтопереробному бізнесі діє відносно

⁴ Викторов С. Энергетика — 2030: дорога к кризису? // Энергетическая политика Украины. — 2003. — № 10. — С. 8—10.

небагато компаній, що пов'язано з високими витратами, необхідними для виходу на ринок.

Частка нафти в загальному споживанні енергоресурсів постійно зростає: якщо у 1900 р. частка нафти становила 3 % світового енергоспоживання, у 1914 р. – виросла до 5 %, в 1939 р. – до 17,5 %, в 1972 р. – до 41,5 %, а в 2000 р. частка вже досягла майже 65%. Частка нафти у світовому попиті на енергоресурси до 2020 р. може знизитися до 38,8 %⁵.

Унікальність нафти як стратегічного продукту в тому, що вона нерідко є предметом військових конфліктів, торговельних війн та суперечок на рівні держав (рис. 2).

1914–1918	Перша Світова війна, згодом названа першою «війною двигунів». Росія націоналізувала нафтові компанії, зокрема й іноземні
1938	Нафта – причина початку «торгових війн». Мексика націоналізувала власність британських і американських нафтових компаній, після чого США і Велика Британія негайно ввели економічні санкції проти Мексики (зокрема США відмовилися купувати мексиканське срібло)
1939–1945	Друга Світова війна, яку деякі історики називають «першою нафтовою війною». Однією з цілей нападу Німеччини на СРСР була спроба отримати доступ до радянських родовищ нафти
1951–1953	Спроба націоналізувати іранську нафтову індустрію
1971	Іран і Ірак – на грані війни. Ірак розірвав дипломатичні відносини з Іраном після того, як останній встановив свій суверенітет над островом Абу Муса й островами Танб в Ормуздській протоці, через яку вивозилася лівова частка нафти, добутої країнами Персидської затоки
1973	Перше нафтове ембарго. Війська Сирії та Єгипту атакували Ізраїль. Арабські країни-експортери нафти почали щомісяця знижувати видобуток нафти на 5 % і цілком заборонити експорт нафти в країни, які підтримали Ізраїль (США, Нідерланди, Португалію, ПАР і Родезію (Зімбабве)). Світові ціни на нафту виросли. Початок боротьби за архіпелаг Спратлі, розташований у Тихому океані – це група із 100 островів і рифів у Південно-Китайському морі, поблизу яких знайдені поклади високоякісної нафти
1974–1975	ООН прийняла резолюцію, що закликає до нового міжнародного економічного порядку («ресурси, торгівля і ринки будуть розподілятися рівномірно»). Більшість арабських держав ухвалила рішення відмінити ембарго. Країни Північної Америки і Західної Європи, а також Японія і Тайвань увійшли в період важкої економічної кризи. Створенно стратегічний нафтовий запас у США. Укладена угода між Іраком і Іраном, згідно з якою Ірак отримав від Ірану ряд територіальних концесій і пільг, а також нормалізував двосторонні відносини
1979	Ісламська революція в Ірані. Іран перетворився з ключового стратегічного партнера США в регіоні Персидської Затоки на противника

⁵ Брагинский О. Б., Шлихтер Э. Б. Мировая нефтепереработка. Экологическое измерение. — М.: Academia, 2002. — 262 с.

1980	Ірак атакував Іран. Ціни на нафту впали. Економічна криза в державах, що отримували прибутки від продажу нафти
1983–1985	Офіційне відновлення відносин між США та Іраком. За два роки війни світові ціни на нафту вирости з 13 до 34 дол./барель
1986–1988	«Танкерна війна» між Іраком і Іраном
1990	Вторгнення Іраку в Кувейт. ООН ввела санкції проти Іраку. Війська коаліції (основна сила – американські війська) розбили іракську армію і звільнили Кувейт. Світові ціни на нафту різко впали
1993	Перше використання «нафтової зброї» ООН – найбільша міжнародна організація заборонила ввозити нафту на Гаїті, де незадовго до цього стався черговий державний переворот
1994	Початок війни в Чечні (за контроль шляхів транспортування нафти, що проходять через Кавказ)
2003–по сьогоднішній день	США почали війну в Іраці, звинувативши його в порушенні ряду міжнародних угод і таємній розробці зброї масового знищення
2005–по сьогоднішній день	Зростання терористичних дій в країнах ОПЕК. Політична нестабільність, викликана конфліктами підприємців з владою в Нігерії. Здійснення незалежної політики уряду Ірану щодо проведення ядерних досліджень. Дестабілізація в Венесуелі та Болівії, пов'язана з політикою урядів держав щодо націоналізації нафтовидобувної та нафтопереробної галузі

Рис. 2. Хронологія основних нафтових конфліктів^{6,7}

Отже, із збільшенням попиту на нафту в світовій економіці виникає більше конфліктів між державами за володіння та контролювання нафтових родовищ і шляхів транспортування нафти.

Позиції країн на світовому ринку нафти

Рівень розвитку країн тісно пов'язаний зі споживанням енергії. На сьогодні нафта залишається домінуючим джерелом енергії для багатьох галузей економіки. Ми зосередили увагу на таких основних циклах функціонування ринку нафти та нафтопродуктів: розвідка (геологічна, сейсмічна), буріння (інженерні роботи – будівництво бурових платформ), транспортування нафти (нафтопроводи, морський транспорт, танкери), зберігання нафти (парк нафтових резервуарних ємностей), нафтопереробка та зберігання нафтопродуктів (НПЗ, нафтохімічні підприємства, нафтомасельні заводи), транспортування та розподілення

⁶ Підготовлено за матеріалами сайту: www.media.topping.com.ua/news/society/2005/04/20/503983.html (Нефтяные войны XX века // Подробности. — 20.04.05).

⁷ Брагинский О. Б., Шлихтер Э. Б. Мировая нефтепереработка. Экологическое измерение. — М.: Academia, 2002. — 262 с.

палива, реалізація нафтопродуктів. Ми поділяємо країни на імпортно та експортно орієнтовані, а також на країни, які використовують як власні, так і імпортовані нафтові ресурси (наприклад, США, Канада, Україна) (табл. 2).

Таблиця 2

**Поділ країн на ринку нафти та нафтопродуктів
за експортно-імпортною ознакою**

Імпортно орієнтовані країни	Експортно орієнтовані країни
1	2
Китай	Росія
Індія	Казахстан
Туреччина	Узбекистан
Грузія	Туркменія
Вірменія	Киргизія
Греція	Таджикистан
Македонія	Азербайджан
Албанія	Афганістан
Чорногорія	Пакистан
Сербія	Іран
Болгарія	Ірак
Румунія	ОАЕ
Молдова	Оман
Угорщина	Саудівська Аравія
Хорватія	Кувейт
Боснія та Герцеговина	Сирія
Словенія	Ізраїль
Словацьчина	Йорданія
Чехія	Ліван
Польща	Єгипет
Україна	Судан
Білорусь	Лівія
Литва	Чад
Латвія	Нігерія

Закінчення табл. 2

Імпортно орієнтовані країни	Експортно орієнтовані країни
Естонія	Алжир
Австрія	Марокко
Німеччина	Мавританія
Швейцарія	Малі
Італія	Норвегія
Кіпр	Данія
Португалія	Велика Британія
Бельгія	Венесуела
Люксембург	Катар
Нідерланди	Індонезія
Франція	Габон
Іспанія	Бразилія
Ірландія	Волівія
Швеція	
Фінляндія	
Австралія	
Японія	

Протягом кількох десятиріч нафта була основним джерелом первинної енергії. Зростання глобальної економіки приведе до підвищення попиту на багато видів сировини та насамперед на нафту. Головну роль у формуванні попиту на нафтопродукти відіграє рівень використання опалення, електроенергії, транспорту, рівень розвитку економіки та кліматичні умови країни. На пропозицію впливають витрати на розвідування нафтових родовищ і виробництво нафтопродуктів, технологічний рівень, регулятивне оточення, а також цінові коливання. Високорозвинуті країни споживають, як правило, більше за слаборозвинуті, але існує тенденція суттєвого підвищення попиту на нафту з боку країн, що розвиваються (рис. 3).

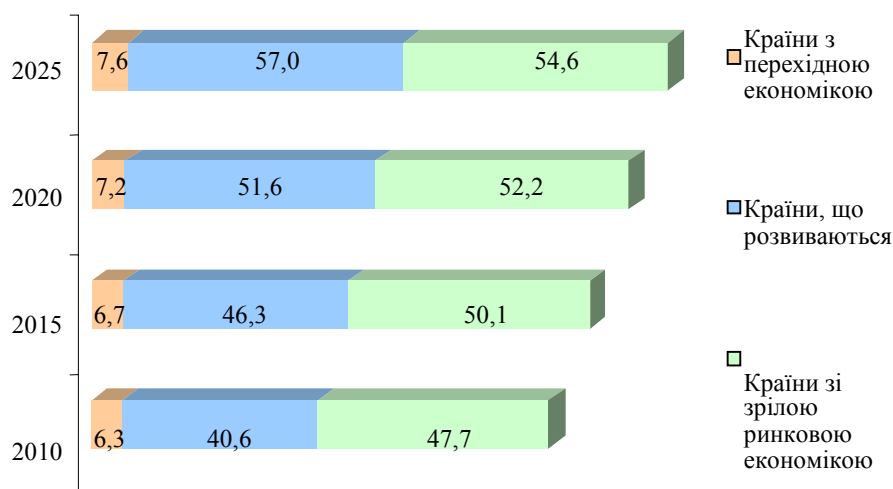

Рис. 3. Прогнозне споживання нафти (млн барелей / день)⁸

Збільшення попиту на нафту в індустріальних регіонах буде пов'язано головним чином з підвищенням попиту на нафтопродукти в транспортному секторі, де майже відсутні конкурентоспроможні, з економічного погляду, альтернативи цим видам палива. В країнах, що розвиваються, попит на нафту зростатиме у всіх секторах споживання (використання дизельних двигунів для генерування електроенергії, підвищення попиту на сировину в нафтохімічній промисловості).

Загальне споживання енергії з 2000 р. до 2020 р. зросте приблизно на 50 % (з 1980 р. до 2000 р. зростання становило 34 %) ⁹, нафті в світовому енергетичному балансі належатиме дедалі більша частка. Для забезпечення очікуваного приросту споживання світовому ринку потрібне значне збільшення нафтовидобувних потужностей – приблизно на 44 млн бар./ день від сучасного рівня ¹⁰. Основну частину додаткового попиту забезпечуватимуть виробники ОПЕК, але перед-

⁸ Підготовлено за матеріалами сайта: www.eia.doe.gov (Energy Information Administration — official energy statistics from the U.S. Government)

⁹ Підготовлено за матеріалами сайта: <http://www.from-ua.com/politics/424d4a5318482/> (Контури мирового будущего. Доклад по "Проекту-2020" Национального разведывательного совета США)

¹⁰ Рычик В. Энергоемкостью по потребителям. Прогноз мирового потребления энергии // Топливо-энергетический комплекс. — 2005 г. — №1. — С. 28.

бачається, що поставки нафти з інших країн залишаться досить конкурентоспроможними – за рахунок збільшення видобутку в Каспійському басейні, розробки офшорних ресурсів Латинської Америки та глибоководного буріння в Західній Африці. За оцінками International Energy Agency (IEA) для розширення видобутку нафти з тією швидкістю, з якою зростає попит, необхідно щорічно інвестувати на ці цілі близько 200 млрд дол., реально інвестується на 15–17 % менше¹¹.

Наприкінці XX сторіччя частка нафти в структурі світового ринку первинних енергоносіїв досягла 40 %, зокрема на високорозвинуті країни припадає 44%, на країни, що розвиваються, – 42 %, на країни Центральної і Східної Європи з урахуванням республік колишнього СРСР – 24 %¹². Майже 60 % очікуваного приросту споживання (в 2006 р. – на 1,8 % – 2 %) ¹³ припадає на США та країни Азії (передусім Китай та Індію). Індустріальні держави продовжують використовувати основну частину світових нафтопродуктів. Країни, що розвиваються, швидко скорочують своє відставання (в 2001 р. їх споживання становило 64 % попиту в західних країнах, а до 2025 р. воно підвищиться до 94 % попиту, що прогнозують для індустріальних країн)¹⁴.

Стабільно утримують частку в світовому споживанні нафти США (близько 25 %). Залежність США від постачання нафти з інших країн робить їх вразливішими в міру того, як зростають конкуренція в боротьбі за безпечні джерела поставок енергоносіїв і ризик порушення постачання країнами-експортерами нафти й газу. У 2004 р. високі темпи зростання споживання нафти показала Індія, для якої це є максимальний стрибок попиту (частка у світовому споживанні – 3,22 %) в останні чотири роки. Вагому роль Китаю на ринку нафти демонструє те, що протягом останніх 15 років час-

¹¹ *Тарнавский В.* Завершился уникальный год. Мировой рынок нефти в 2004 году: итоги, тенденции, перспективы // *Топливо-энергетический комплекс.* — 2005г. — №1. — С. 48.

¹² *Рычик В.* Энергоемкостью по потребителям. Прогноз мирового потребления энергии // *Топливо-энергетический комплекс.* — 2005. — № 1. — С. 28.

¹³ Підготовлено за матеріалами сайту: <http://iee.org.ua/ru/detailed/prognoz/476> (Иноземцев В. ВВП стран мира: Экономика Азии будет фактором глобальной стабильности в 2006 г. — 20.02.06).

¹⁴ *Рычик В.* Энергоемкостью по потребителям. Прогноз мирового потребления энергии // *Топливо-энергетический комплекс.* — 2000. — № 1. — С. 28.

тка цієї країни в ньому збільшилася з 3,5 % до 8,3 %, а в 2006 р. наближається до відмітки 9 %^{15, 16} (рис. 4).

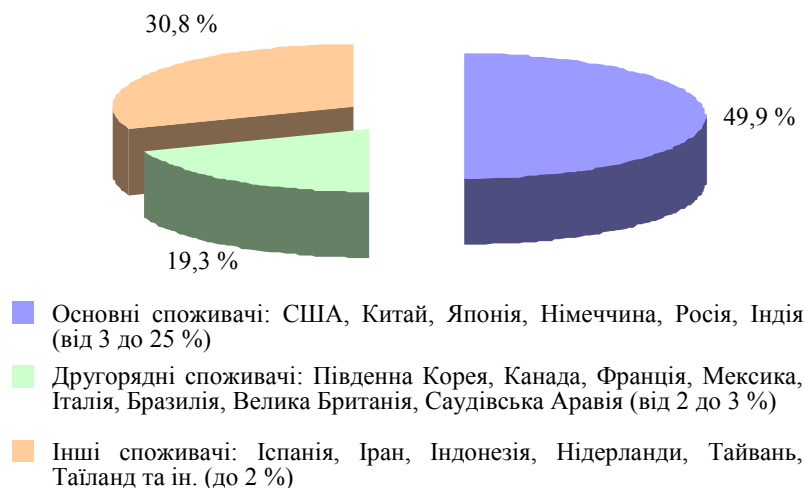

Рис. 4. Частка країн у світовому споживанні нафти (2004 р.)^{17, 18}

Як правило, в періоди різкого подорожчання нафти відбувалося падіння рівня споживання нафтопродуктів (наприклад, у Франції, де вартість нафти протягом 1979–1981 років зросла в 3,5 разу, споживання нафтопродуктів у цей самий період скоротилося на 15 %) ¹⁹. Вартість нафти за підсумками 2005 р. подорожчала на 42 %²⁰, до кінця 2006 р. очікувана вартість може становити приблизно 100 дол. за баррель. Прибутки, отримані від високих цін на нафту,

¹⁵ Гусак Л. Мировой рынок нефти: существует ли предел роста цен? // Газета «2000». — 23.09.2005.

¹⁶ Підготовлено за матеріалами сайта: eia.doe.gov (Energy Information Administration — official energy statistics from the U.S. Government).

¹⁷ Гусак Л. Мировой рынок нефти: существует ли предел роста цен? // Газета «2000». — 23.09.2005.

¹⁸ Підготовлено за матеріалами сайта: eia.doe.gov (Energy Information Administration — official energy statistics from the U.S. Government).

¹⁹ Бурлака Г. О причинах кризисных явлений на рынке нефтепродуктов Украины // Зеркало Недели. — 25.06.05. — 01.07.05. — № 24 (552).

²⁰ Підготовлено за матеріалами сайта: <http://iee.org.ua/ru/detailed/prognoz/476> (Иноземцев В. ВВП стран мира: Экономика Азии будет фактором глобальной стабильности в 2006 г. — 20.02.06).

дозволили Саудівській Аравії та іншим експортерам стримати зниження рівня життя у своїх країнах.

Майже 60 % світового попиту на нафту припадає на держави-члени Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), на найбільших виробників нафти (країни Близького і Середнього Сходу) – по 5,7 %, відповідно, Саудівську Аравію – лише 1,7 %. У країнах, які є членами ОЕСР, темпи зростання ВВП і промислового виробництва є значно вищим, ніж збільшення споживання нафтопродуктів загалом та окремих їх видів²¹. Провідні країни ОЕСР створили сучасну нафтопереробну промисловість, технологія якої відповідає високим вимогам ресурсозбереження та стандартам екологічної безпеки. Незначне зростання споживання нафтопродуктів, що спостерігається в цих країнах, задовольняється за рахунок наявності резерву виробничих потужностей установок первинної та глибокої переробки нафти, а дефіцит, що тимчасово виникає, покривається за рахунок створеного запасу нафти.

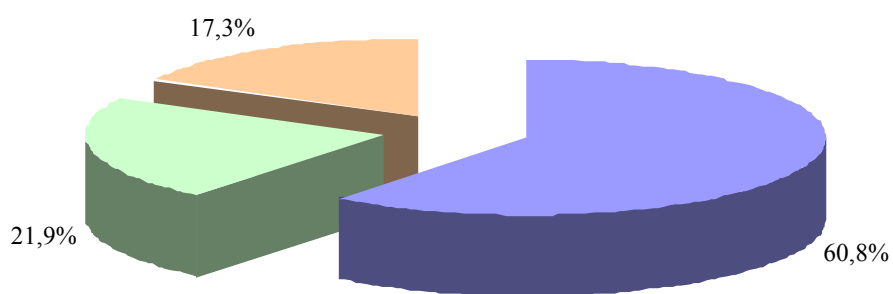
Так, наприклад, у Німеччині, яка майже на 100 % залежна від імпорту нафти та нафтопродуктів, існує «Спілка зі створення запасів нафти»²². Передбачено, що кожна компанія, яка виробляє чи імпортує навіть одну тонну нафтопродуктів, бере участь у створенні резерву й автоматично стає членом даної спілки, що зобов'язує платити членські внески, контроль над цим здійснює податкова адміністрація. Даний внесок є податком, оскільки, сплачуючи певну частку витрат на створення резервів, компанія отримує аналогічну частину запасів нафтопродуктів під час кризи. Трейдери мають можливість врахувати цей внесок у кінцевих цінах і, таким чином, перенести його сплату на споживачів. Така модель гарантує, що всі нафтові компанії платять за створення резервів пропорційно обсягам їх торгівлі нафтопродуктами. Управління «Спілкою за створення запасів нафти» і резервами здійснюють переважно представники нафтового бізнесу, більшість голосів у раді директорів належить представникам нафтових компаній.

Ускладнення у доступі міжнародних нафтових компаній до основних сировинних запасів можуть обме-

²¹ Бурлака Г. О причинах кризисных явлений на рынке нефтепродуктов Украины // Зеркало недели. — 25.06.05 г. — 01.07.05. — №24 (552).

²² Сиромаха А. Как должны создаваться нефтяные резервы: Опыт Германии // Зеркало недели. — 04.06.05. — 10.06.05. — № 21 (549).

жити інвестиції у видобуток нафти: багато регіонів (наприклад, Каспійське море, Венесуела, Західна Африка, Південно-Китайське море), які розглядаються як важливі ресурси зростання видобутку нафти, опинились у зоні підвищених політичних або економічних ризиків. Такі традиційні постачальники нафти як країни Близького Сходу також стають дедалі менш стабільними. Найбільшу частку у світовому видобутку нафти має Саудівська Аравія – 13,9 %²³ (рис. 5).

- Основний видобуток: Саудівська Аравія, Іран, Казахстан, Канада, Китай, Мексика, Норвегія, Росія, США (від 5 до 14 %)
- Незначний видобуток: Алжир, Венесуела, Ірак, Кувейт, Лівія, Нігерія, ОАЕ (від 2 до 4 %)
- Інший видобуток (до 2 %)

Рис. 5. Частка країн у світовому видобутку нафти (дані на 01.01.05 р.)^{24, 25, 26}

З огляду на швидке зростання попиту на нафту, загострення політичної нестабільності в світі, пов'язаної з нафтовими питаннями, запаси нафти досить стрімко вичерпуються, і світова економіка може зіткнутися з проблемою нафтового голоду. У зв'язку зі скороченням обсягу пошуково-розвідувальних робіт у Росії розвідані запаси з кінця 80-х років мали те-

²³ Підготовлено за матеріалами сайта: eia.doe.gov (Energy Information Administration — official energy statistics from the U.S. Government).

²⁴ Гусак Л. Мировой рынок нефти: существует ли предел роста цен? // Газета «2000». — 23.09.2005.

²⁵ Підготовлено за матеріалами сайта: eia.doe.gov (Energy Information Administration — official energy statistics from the U.S. Government).

²⁶ Oil & Gas // Worldwide Look at Reserves and Production, Vol. 102, No. 47/ — December 20, 2004. — P. 22—23.

нденцію до зниження, але з 2001 р. по 2004 р. спостерігалася помітна тенденція до зростання²⁷. У Росії в 2004 р. спостерігалася істотне зростання попиту на нафту (на 2,8 %), яке зафіксовано вперше після розпаду СРСР. Це цілком закономірно, враховуючи значне розширення автопарку країни в останні роки. У США розвідані запаси нафти в останні роки швидко зменшуються, що пов'язують з досить високою собівартістю її видобутку в цій країні — це зумовлює низьку активність нафтових компаній у сфері пошуково-розвідувальних робіт. У Венесуелі тільки за останні 5 років розвідані запаси нафти зросли на 14 %²⁸. Нафтових запасів Іраку вистачить майже на 130 років (перше місце в світі з цього показника), Кувейтські родовища вичерпаються приблизно через 128 років. Понад 80 % нафтових запасів країн Західної Європи становлять родовища Північного моря²⁹. Характерно, що на континентальних морських шельфах зосереджено близько 1/5 частини сучасних світових запасів нафти, незважаючи на те, що видобуток у такому випадку вимагає значних витрат. У Саудівській Аравії співвідношення до річного видобутку знижується (рис. 6, рис. 7).

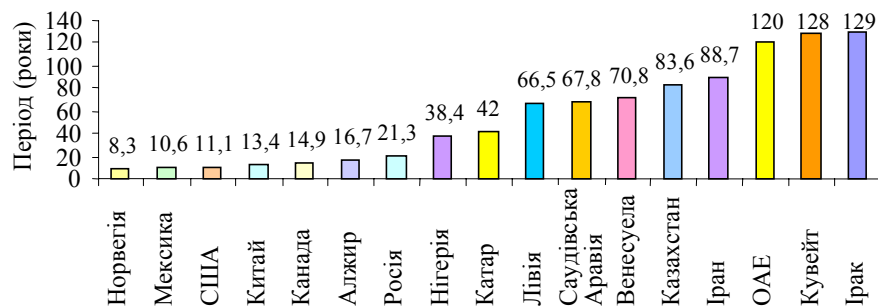

Рис. 6. Орієнтовні запаси у відношенні до видобутку (дані на 01.01.05 р.)^{30, 31, 32}

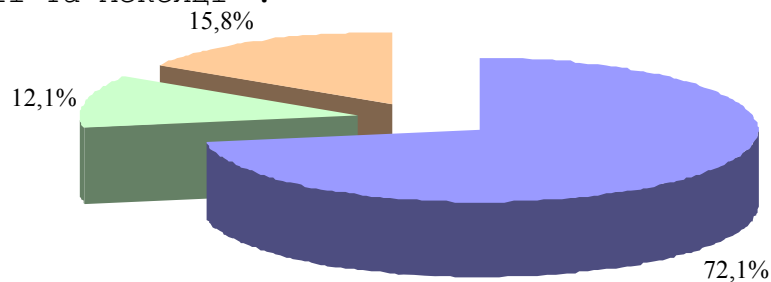
²⁷ Підготовлено за матеріалами сайту: eia.doe.gov (Energy Information Administration — official energy statistics from the U.S. Government).

²⁸ Гусак Л. Мировой рынок нефти: существует ли предел роста цен? // Газета «2000». — 23.09.2005.

²⁹ Oil & Gas // Worldwide Look at Reserves and Production, Vol. 102, No. 47/ — December 20, 2004, P. 22—23.

³⁰ Гусак Л. Мировой рынок нефти: существует ли предел роста цен? // Газета «2000». — 23.09.2005.

Понад 75 % світових сучасних достовірних запасів нафти припадає на країни-члени ОПЕК, серед яких майже 90 % – на держави, що розвиваються, хоча деякі з них, наприклад, Саудівська Аравія, Кувейт, ОАЕ, за рахунок прибутку від нафти, за показником прибутку на душу населення випереджають навіть промислово розвинені держави. Передбачається, що до 2030 р. більше 90 % світових запасів належатимуть «великій п'ятірці» країн Персидської затоки (Саудівська Аравія, Іран, Ірак, ОАЕ, Кувейт), Росії, Венесуелі, Лівії та Мексиці³³.

- Основні запаси: Венесуела, Ірак, Іран, Кувейт, ОАЕ, Росія, Саудівська Аравія (від 6 до 22 %)
- Незначні запаси: Казахстан, Лівія, Нігерія, США (від 2 до 4 %)
- Інші запаси: Алжир, Канада, Катар, Китай, Мексика, Норвегія та ін. (до 2%)

Рис. 7. Частка країн у світових запасах нафти (дані на 01.01.05 р.)^{34, 35, 36}

Світова тенденція щодо постійного загострення боротьби за ресурси, викликаній зростанням попиту на нафту, може призвести до серйозних зривів постачання нафти та стати основною причиною безпрецедентного використання її запасів і можливої нестабільності світового ринку нафти та нафтопродуктів.

³¹ Підготовлено за матеріалами сайту: eia.doe.gov (Energy Information Administration — official energy statistics from the U.S. Government).

³² Oil & Gas // Worldwide Look at Reserves and Production, Vol. 102, No. 47/ — December 20, 2004, P. 22—23.

³³ Гусак Л. Мировой рынок нефти: существует ли предел роста цен? // Газета «2000». — 23.09.2005.

³⁴ Гусак Л. Мировой рынок нефти: существует ли предел роста цен? // Газета «2000». — 23.09.2005.

³⁵ Підготовлено за матеріалами сайту: eia.doe.gov (Energy Information Administration — official energy statistics from the U.S. Government).

³⁶ Oil & Gas // Worldwide Look at Reserves and Production, Vol. 102, No. 47/ — December 20, 2004, P. 22—23.

Для задоволення потреби в нафтопродуктах уряди нафтопереробних країн та нафтові корпорації повинні модернізувати нафтопереробні заводи (НПЗ), орієнтуватися на використання якіснішої сировини, контролювати збільшення коефіцієнта використання виробничих потужностей, проводити більш агресивну та чітку політику у зовнішньоторговельній діяльності з нафти і нафтопродуктів.

Альтернативні види палива

Нафтові кризи призвели до зменшення залежності економіки країн Заходу від споживання нафти. Більшість експертів вважає, що вже у 2010–2020 роках на світовому ринку вуглеводневої сировини попит значно перевищить пропозицію, а характер ринку нафти ще більшою мірою, ніж сьогодні, відобразатиме інтереси продавця³⁷.

У Західній Європі та Японії підвищити ефективність енергоспоживання вдалося за рахунок спеціальної системи оподаткування, а в США — запровадження стандартів корпоративної середньої паливної економічності, відомих серед фахівців під аббревіатурою CAFE (Corporate Average Fuel Economy). Ресурси підвищення ефективності та екологічності двигунів внутрішнього згоряння, принаймні в розвинутих країнах, практично вичерпані. Щонайбільше, на думку Ларрі Бернса, який опікується інноваційним напрямом у General Motors, їх ефективність у найближчі десятиріччя вдасться збільшити ще на 25 %³⁸. Але збільшення кількості автомобілів у той же період повністю перекриє цей показник.

Використання альтернативних видів палива здійснюється з метою зниження споживання нафтопродуктів (заміна мазуту на вугілля і природний газ у виробництві електроенергії, дизелізація автомобільного парку, яка супроводжується, як правило, скороченням витрат дизельного палива порівняно з автомобільним бензином).

³⁷ Підготовлено за матеріалами сайту: emigration.russie.ru/news/6/8325_1.html (Нефть кончится раньше, чем вы думаете — 28.04.05)

³⁸ Приходько О. В поисках средства от нефтяной зависимости // Зеркало Недели. — 04.06.05 г. — 10.06.05 г. — №21 (549).

Виникнення й загострення сировинної проблеми змусило переоцінити наявні мінеральні ресурси, внаслідок чого стало зрозуміло, що резерви багатьох видів корисних копалин пов'язані з екологічно шкідливими джерелами, розробка яких загрожує навколишньому середовищу й погіршує екологічну ситуацію в світі³⁹.

Можна виокремити основні різновиди нафти, резерви яких не беруться до уваги у підрахунку офіційних світових запасів⁴⁰:

1. Важка нафта – видобуток аналогічний видобутку звичайної нафти. Важкі різновиди нафти знайдені більше, ніж у 30 країнах, але близько 90 % резервів перебуває у «важкому нафтовому поясі» Венесуели. Резерви становили 1,2 трлн барелей. Приблизно третину даної нафти можна видобувати з використанням нинішніх технологій. Важка нафта є густішою, сильніше забруднює довкілля та потребує складнішої переробки.

2. Смолисті піски – знайдені в осадових породах. Видобувати їх можна у великих відкритих шахтах. Найкрупнішим світовим ресурсом є запаси у Канаді (близько 1,8 трлн барелей). На сьогоднішній день можна видобути 280–300 млрд барелей, частка пісків дорівнює приблизно 20 % канадської нафти. Видобуток смолистих пісків потребує у 10 разів більше енергії, площ та води, ніж добування звичайної нафти.

3. Нафтові сланці – великі запаси є в екологічно важливих районах США (Колорадо, Вайомінг та Юта), де вони містяться на різній глибині. Такі нафтові компанії, як Shell, Exxon і ChevronTexaso інвестують мільярди доларів у цей видобуток. Для виробничого процесу необхідна гаряча вода, тому добувати цю нафту набагато дорожче, ніж звичайну.

При розгляді питання про позбавлення нафтової залежності проводяться дослідження можливості та ефективності використання низки альтернативних бензину видів палива (табл. 3).

Певним показником перспективності альтернативних джерел енергії є увага до їх розвитку з боку найбільших нафтових концернів. Чи Реймонд, який очолює Exxon Mobil, наприклад, переконаний, що і в 2030 р. 95 %

³⁹ Економіка зарубіжних країн. Підручник. / А.С. Філіпенко, В.А. Вергун, І.В. Бураківський, та ін. — К.: Либідь, 1998. — 416 с.

⁴⁰ Підготовлено за матеріалами сайту: emigration.russie.ru/news/6/8325_1.html (Нефть кончиться раньше, чем вы думаете — 28.04.05 г.).

автомобілів будуть оснащені двигунами внутрішнього згоряння і працюватимуть переважно на бензині. Інвестиції в розвиток альтернативних джерел енергії він поки що вважає зайвою витратою грошей⁴¹. За його словами, нафта ще на тривалий час збереже своє провідне становище, тоді як альтернативні джерела енергії із сировини, що відновлюється, можуть вийти на ринок лише там, де немає конкуренції з боку менш дорогої і в багатьох випадках більш ефективної вуглеводневої сировини. Характерна особливість сучасного етапу розвитку ринків нафти і нафтопродуктів – посилення їх залежності від цінового чинника⁴².

Проте Джон Райс, керівник енергетичного підрозділу General Electric, стверджує, що кілька років тому ніхто і передбачити не міг, що вже нині компанія зможе отримувати 2 млрд дол. прибутку на рік за рахунок вітряних електростанцій, які були надто поспішно визнані застарілими. На сьогоднішній день компанія інвестує в розробку паливних елементів та в розвиток атомної і сонячної енергетики⁴³.

Такого ж принципу дотримуються компанії Shell і BP, але порівняно з нафтою частка альтернативних джерел енергії ще дуже мала. Представники BP упевнені, що розвіданих глобальних резервів нафти вистачить на 40 років за теперішнього рівня споживання. Нині галузь виробляє близько 83 барелей на день⁴⁴. Очікується, що найближчим часом буде знайдено нові поклади нафти в Азербайджані, Анголі, Алжирі, глибинах Мексиканської протоки та інших місцях. За даними BP Statistical Review of World Energy 2005, за загальносвітового споживання нафтопродуктів (за винятком країн колишнього СРСР) в обсязі 77,028 млн барелів на добу у 2004 р. найбільша питома вага (36 %) припадала на середні дистилляти (ДТ тощо), тоді як на бензині – 31,5 %, мазут – 11,8 %.⁴⁵ Вдосконалення структури споживання нафтопродуктів відбувається на фоні збільшен-

⁴¹ Приходько О. В поисках средства от нефтяной зависимости // Зеркало недели. — 04.06.05. — 10.06.05. — №21 (549).

⁴² Бурлака Г., Шерстюк Р. Метаморфозы и антиподы // Топливо-энергетический комплекс. — 2005. — №9.-с. 22-23.

⁴³ Приходько О. В поисках средства от нефтяной зависимости // Зеркало недели. — 04.06.05 г. — 10.06.05 г. — №21 (549).

⁴⁴ Підготовлено за матеріалами сайта: emigration.russie.ru/news/6/8325_1.html (Нефть кончится раньше, чем вы думаете).

⁴⁵ Бурлака Г., Шерстюк Р. Передовой зарубежный опыт // Нефтяная экономия. — 2006. — № 1.

ня питомої ваги моторного пального, що вкупі з різким зростанням світових цін на нафту сприяє впровадженню інноваційних технологій у нафтопереробну промисловість з метою ресурсозбереження та підтримання екологічної безпеки.

Таблиця 3^{46, 47}

Альтернативні бензину види палива

Назва	Біопаливо	Природний газ	Комбінація воднево-го палива і паливних елементів
Характеристика	<p>Отримують із продуктів сільськогосподарства чи безпосередньо з сільськогосподарських культур. Комерційне використання цієї технології стане можливим вже в 2008 році.</p> <p>На розгляді Європарламенту – директива, відповідно до якої країни ЄС повинні довести споживання біопалива до 2010 року до 5,75 % від обсягів загального використання бензину і дизельного палива. Досягнення цього показника стане можливим завдяки застосуванню таких форм використання біологічного палива, як:</p> <ul style="list-style-type: none"> • чисте біологічне паливо відповідно до спеціальних стандартів якості для застосування на транспорті; • біологічне паливо, змішане з нафтопродуктами відповідно до європейських норм, що встановлюють технічні специфікації для транспортного палива; • рідина, одержана з біологічного палива, зокрема ЕТБЕ (етил-3-бутил-ефір), якщо частка біологічного палива буде дорівнювати 47 %. <p>Німеччина серед країн Євросоюзу досягла найбільших успіхів у виробництві екологічно чистого рідкого палива, що сприяє зниженню споживання мінерального палива і шкідливих викидів в атмосферу.</p>	<p>За прогнозами фахівців, обсяги споживання цього виду палива до 2030 року зростуть у 25 разів. Але і в цьому випадку це буде лише 4 % від усього палива, що використовується транспортом</p>	<p>Комерційне застосування може стати можливим у далекому майбутньому. У паливних елементах відбувається хімічна реакція між воднем і киснем, внаслідок чого виділяється електрика. Побічними продуктами є тепло і вода</p>

⁴⁶ Підготовлено за матеріалами статті: Приходько О. В поисках средства от нефтяной зависимости // Зеркало Недели. — 04.06.05. — 10.06.05. — № 21 (549).

⁴⁷ *Водяніков О.* Політика ЄС в сфері використання біологічного палива: напрями адаптації національного законодавства України до права ЄС // Юридичний журнал. — 2004. — № 4.

Закінчення табл. 3

Назва	Біопаливо	Природний газ	Комбінація воднево-го палива і паливних елементів
Переваги та недоліки	<p>Джерела сировини є такими, що поновлюються. Перехід на цей вид палива не вимагає корінної перебудови системи, що склалася. Вартість біопалива порівняно з бензином – значно вища.</p> <p>Витрати енергії і забруднення навколишнього середовища під час виробництва біопалива повністю перебивають ті вигоди, які дає заміна ним бензину</p>	<p>Технології переробки газу в рідке синтетичне паливо (GTL – gas-to-liquids) досить дешеві та екологічні.</p> <p>Хоча найкращою сировиною для них є саме природний газ, можна переробляти також і вугілля або біомасу.</p> <p>Це паливо також можна підмішувати в традиційне і використати в звичайних автомобільних двигунах.</p>	<p>Отримання водню може забезпечуватися будь-якими енергоносіями – від природних копалин до енергії вітру. General Motors обіцяє випустити в продаж перший мільйон автомобілів з використанням нової технології вже до 2010 року. До цього часу буде створена мережа водневих заправок. Витрати на розвиток системи – значні, але становлять лише малу частину від тієї, яка витрачається нині на розвиток нафтової промисловості</p>

Для боротьби з наслідками подорожчання нафти необхідно ширше використовувати інновації, що може привести до розвідки нових родовищ мінерального палива, зниження собівартості видобутку, активізації енергозбереження, а також створення надійної системи оперативних і стратегічних державних резервів палива⁴⁸. В умовах нарощування світових цін на нафту міжнародні нафтові компанії віддають пріоритет спрямуванню основних коштів у розвиток сектора видобутку порівняно зі злиттям та поглинанням компаній, як це спостерігалось наприкінці 90-х років.

⁴⁸ Бурлака Г., Шерстюк Р. Метаморфозы и антиподы // Топливно-энергетический комплекс.- 2005. — № 9. — С. 22—23.

Перспективи України як транзитної держави у нафтовій інфраструктурі

Переробка нафти і газового конденсату та виробництво нафтопродуктів в Україні здійснюється на шести НПЗ (табл. 4).

Таблиця 4^{49, 50}

Характеристика НПЗ України

№	Назва НПЗ	Частка ринку виробництва нафтопродуктів (у відношенні до виробничих потужностей)	Частка державної власності НПЗ
1	Кременчуцький	36,43 %	Державний пакет акцій – 43,054 %
2	Лисичанський	31,27 %	Повністю приватизований
3	Херсонський	13,87 %	Повністю приватизований
4	Одеський	7,04 %	Повністю приватизований
5	Дрогобицький	6,30 %	Державний пакет акцій – 25 %
6	Надвірнянський	5,09 %	Державний пакет акцій – 26 %

Загальна потужність шести вітчизняних НПЗ з первинної перегонки нафти на даний час становить понад 51 млн т нафти на рік (рис. 8)⁵¹.

⁴⁹ Піріаєвілі Б. З., Чиркін Б. П., Чукаєва І. К. Перспективний паливно-енергетичний баланс — основа формування енергетичної стратегії України до 2030 року. — К.: Наукова думка, — 2002. — 240 с.

⁵⁰ Енергетична стратегія України на період до 2030 року (матеріали засідання робочої групи Мінпаливенерго). — К.: Інститут загальної енергетики Національної академії наук України, 2006. — С. 61 — 62.

⁵¹ Енергетична стратегія України на період до 2030 року (матеріали засідання робочої групи Мінпаливенерго). — К.: Інститут загальної енергетики Національної академії наук України, 2006. — С. 61.

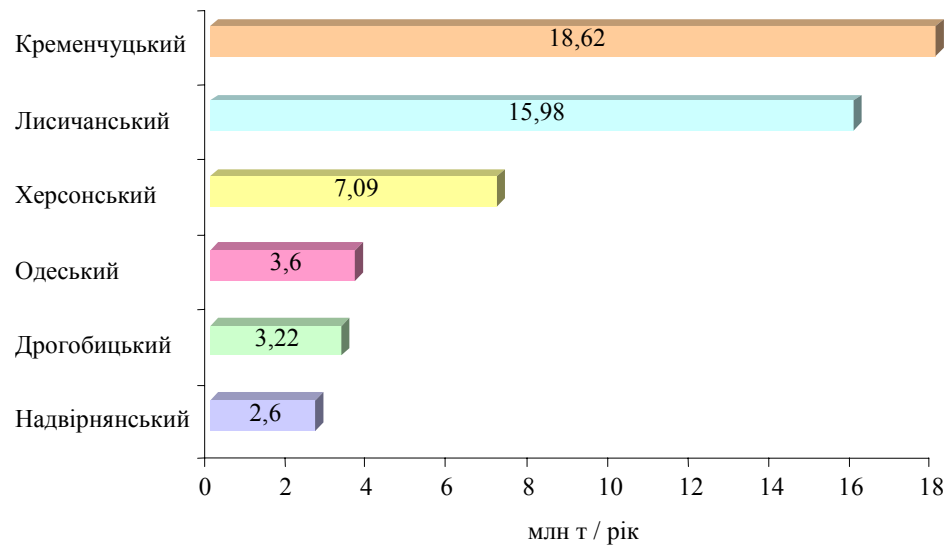

Рис. 8. Загальна потужність НПЗ України з переробки нафти

Наявні потужності і технічний рівень НПЗ на сьогодні дозволяють повністю забезпечувати потреби економіки України в бензинах, дизельному паливі, мазуті та дають ще понад 50 видів продукції нафтопереробки і нафтохімії, а також дозволяють постачати значну їх кількість на експорт.

Україна має досить вигідне геополітичне становище та є транзитною державою, що необхідно адекватно використовувати в процесах інтеграції у світову економічну систему. Україна має потужну нафтотранспортну систему, через яку здійснюється подача нафти внутрішнім споживачам та транзит її переважно до країн Центральної та Західної Європи. Транзит нафти до Європи в останні роки становив 32–33 млн т на рік. Нафтотранспортна система України включає 18 магістральних нафтопроводів загальною довжиною 4578,6 км, річна пропускна здатність яких складає на «вході» 114 млн т, на «виході» – 56,3 млн т на рік. За необхідності система нафтогонів здатна в повному обсязі забезпечити потреби НПЗ, виходячи з їх максимальної проектної потужності.

Українську систему нафтопроводів (рис. 9) слід довести до стану, який відповідає міжнародним стан-

дартам, що передбачає впровадження нових технологій транспортування нафти та нафтопродуктів.

Рис. 9. Схема нафтотранспортної системи України⁵²

Стратегічними напрямками розвитку нафтотранспортної системи є:

- нарощування її транзитного потенціалу, який має не тільки економічне, а й політичне значення для нашої держави;
- підтримання системи на високому технічному рівні для забезпечення її високої надійності і конкурентоспроможності;
- інтеграція в загальноєвропейську мережу нафтопроводів^{53, 54}.

У контексті останнього стратегічного напрямку актуалізується питання входження України в регіональні інтеграційні угруповання. Ми вважаємо, що для розвитку нафтового та нафтопереробного бізнесу України характерним є формування інтеграційних угруповань за схемою «знизу — догори», коли домовленостям між кра-

⁵² Енергетична стратегія України на період до 2030 року. (матеріали засідання робочої групи Мінпаливенерго). — К.: Інститут загальної енергетики Національної академії наук України, 2006. — С. 64.

⁵³ Забезпечення енергетичної безпеки України / Рада національної безпеки і оборони України, Нац. Ін-т проблем міжнародної безпеки. — К.: НІПМБ, 2003. — 264 с.

⁵⁴ Енергетична стратегія України на період до 2030 року. (матеріали засідання робочої групи Мінпаливенерго). — К.: Інститут загальної енергетики Національної академії наук України, 2006. — 132 с.

інами передує тривалий період розвитку міжнародних економічних зв'язків на рівні підприємців, фірм, корпорацій. За допомогою розвитку економічних зв'язків переважно на корпоративному рівні відбувається вивчення, пристосування та вдосконалення політико-правового, економічного, соціально-культурного та інфраструктурного середовища. Необхідно посилювати взаємозв'язки між країнами через створення інтеграційних угруповань, визначивши найпріоритетніші зони, вдосконаленням законодавчої бази та веденням чіткої політики в державі.

Оскільки нафтопереробний бізнес апіорі є міжнародним, для його розвитку в Україні необхідно поширювати інтеграційні процеси за допомогою об'єднання основних циклів функціонування ринку нафти та нафтопродуктів (видобуток нафти, включаючи і нафту власного видобутку, транспортування, переробка та продаж нафтопродуктів). Нафтопереробний бізнес має розвиватися та ефективно функціонувати за умов відсутності необгрунтованого політичного впливу та контролю. До потенційних експортерів нафти в Україну можна віднести традиційні Росію та Казахстан, а також Азербайджан і Туркменію.

На сьогоднішній день існує тенденція підвищення цін на нафтопродукти в Україні, що зумовлюється підвищенням світових цін на нафту та експортного мита з Росії, залізничних тарифів на перевезення нафти, сезонним підвищенням попиту на нафтопродукти тощо. Суттєвим важелем впливу на формування цін на паливо може стати створення його стратегічного резерву.

Недоліком нафтопровідної системи України є те, що зовнішніми надходженнями сировини вона пов'язана тільки з російською нафтогінною системою, а це призводить до монопольного становища Росії у сферах постачання нафти в Україну та її транзиту. У таких умовах заходи з диверсифікації джерел її надходження мають розглядатися як ключовий елемент національної безпеки держави і створення умов для стабільної роботи та розвитку ПЕК. Географічне розташування України дозволяє залучити різноманітні джерела постачання нафти незалежними шляхами з Азербайджану, Казахстану, Туркменістану, країн Близького і Середнього Сходу тощо, при цьому суттєво посиливши роль держави-транзитера між нафтовидобувними регіонами

країн каспійського краю та важливими ринками збуту в Європі. Передбачається збільшення завантаженості системи нафтопроводів до 2010 року — до 65 млн т на рік, до 2015 року — до 70 млн т на рік, на подальші роки — збереження обсягів транспортування нафти або поступове їх зменшення^{55, 56}.

Будівництво нафтопроводу Броди — Плоцьк — Гданськ та поетапна реалізація проекту ЄАНТК необхідні для забезпечення транспортування нафти з країн каспійського регіону (Казахстан, Азербайджан) та країн Персидської затоки (Іран, Ірак тощо) до 2010 р. — до 10 млн т, до 2015 р. — 20 млн т. Згодом можливе збільшення обсягів транспортування системою Одеса-Броди до проектної потужності 40 млн т на рік⁵⁷. Перехід нафтопроводу Одеса — Броди на роботу в аверсному режимі дозволить здійснювати постачання нафти в Україну з інших країн Каспійського регіону, а також з Іраку, Ірану, країн Північної Африки та ін. країн, обминаючи Босфор. Для забезпечення поставок нафти з Іраку необхідно прокласти в Туреччині нафтопровід Джейхан — Самсун. У цьому нафтопроводі зацікавлені не тільки Україна, але й країни Чорноморського басейну та учасники ЄАНТК, Польща, Словаччина, Молдова та ін. країни. Польща, США, Казахстан, Азербайджан, Хорватія підтверджують свою готовність спільно працювати над реалізацією проекту Одеса — Броди — Плоцьк — Гданськ у напрямі його головного призначення, необхідно проводити переговори з Чехією та Словаччиною. Повинні бути конкретні домовленості з потенційними постачальниками і споживачами, і потрібне це робити якнайшвидше, оскільки існують альтернативні трубопроводи або проекти (наприклад, Бургас—Александрополіс).

⁵⁵ Енергетична стратегія України на період до 2030 року (матеріали засідання робочої групи Мінпаливенерго). — К.: Інститут загальної енергетики Національної академії наук України, 2006. — С. 65.

⁵⁶ *Піріашвілі Б. З., Чиркін Б. П., Чукаєва І. К.* Перспективний паливно-енергетичний баланс — основа формування енергетичної стратегії України до 2030 року. — К.: Наукова думка, — 2002. — 240 с.

⁵⁷ Енергетична стратегія України на період до 2030 року (матеріали засідання робочої групи Мінпаливенерго). — К.: Інститут загальної енергетики Національної академії наук України, 2006. — С. 65—66.

Перевагами будівництва нафтопроводу Одеса – Броди на сьогоднішній день є:

1. Каспійська нафта – легка і малосірчана. Потенційно вона може стати конкурентом важкої і сірчатої Urals, яку експортує Росія.

2. Даний нафтопровід є стратегічним для країни. Рентабельність поставок підтверджується, оскільки витрати в два рази нижчі традиційного шляху доставки з російського порту Новоросійськ.

3. З'являється можливість транспортувати нафту екологічно чистими шляхами, розвантажуються Босфор.

4. На даний час економічний та фінансовий ефект можливо отримувати лише за реверсного напрямку (Броди – термінал «Південний»).

Серед недоліків будівництва нафтопроводу Одеса – Броди можна назвати такі:

1. Відсутність реальних інвестицій на добудову нафтопроводу Броди – Плоцьк (вартість – близько 500 млн євро, термін добудови – 3–4 роки). ЄС пообіцяла виділити 2 млн дол⁵⁸.

2. Каспійська нафта дорожча, всі європейські НПЗ пристосовані до переробки важкої і сірчаної Urals, яку експортує Росія.

3. Недостатній обсяг видобутку нафти в країнах каспійського басейну.

4. На сьогодні роблять ставку на альтернативний нафтопровід Баку–Тбілісі–Джейхан.

5. У разі роботи нафтопроводу Киркук–Юмурталік (Туреччина, район порту Джейхан), Туреччина стане транзитною державою для постачання нафти як з Каспійського регіону, так і з Персидської затоки до Європи. Потужність даного нафтопроводу, а також здатність портів Західної Туреччини приймати танкери водотоннажністю понад 500 тис. т⁵⁹ роблять даний маршрут привабливішим для інвестицій, ніж Одеса–Броди.

6. Факт завантаження Одеса–Броди азербайджанською нафтою є досить сумнівним.

7. Ситуація, пов'язана з приватизацією двох українських НПЗ (Дрогобицький та Надвірнянський), здатних забезпечити споживання нафти з Одеса–Броди, також

⁵⁸ Підготовлено за матеріалами сайту: <http://ua.proua.com/news/2004/07/08/150928.html>

⁵⁹ Енергетична стратегія України на період до 2030 року. (матеріали засідання робочої групи Мінпаливенерго). — К.: Інститут загальної енергетики Національної академії наук України, 2006. — С. 65.

вносить незрозумілість у перспективи роботи нафтопроводу.

Після 2010 року може виникнути ризик поступової втрати транзиту російської нафти, тому реалізація проекту ЄАНТК є основним стратегічним напрямом розвитку транзитного потенціалу України. Розширення проекту ЄАНТК передбачається у варіанті Тенгіз-Броди-Плоцьк-Гданськ-Вільгельмсхафен. Перспектива залучення проектів експорту нафти з Іраку до проекту ЄАНТК розглядається в контексті домовленостей України та Польщі щодо співробітництва підприємств нафтогазових комплексів двох країн.

Напрями та перспективи розвитку світового ринку нафти та нафтопродуктів

Підсумовуючи, можна сформулювати систематизацію основних напрямів і визначити перспективи розвитку світового ринку нафти та нафтопродуктів, які повинні сприяти формуванню позитивного впливу на сферу енергетики в цілому:

1. Організаційні напрями та залежні від них перспективи.

- Створення надійної системи оперативних і стратегічних резервів нафти та нафтопродуктів, що приведе до стабілізації ринків нафти і нафтопродуктів, відсутності коливань у пікові періоди та зменшення залежності від країн-експортерів нафти.

- Проведення більш агресивної та чіткої політики у зовнішньоторговельній діяльності щодо нафти та нафтопродуктів, подальше реформування конкурентного нафтового ринку, що приведе до зростання економічної ефективності, підвищення інвестиційної привабливості, укрупнення позицій транснаціональних нафтових корпорацій, які володіють НПЗ та оптовими структурами збуту, поширення інтеграції країн-експортерів та країн-імпортерів.

2. Технологічні напрями та залежні від них перспективи.

- ◆ Розвиток альтернативної енергетики, посилення залежності ринку нафти та нафтопродуктів від ціново-

го чинника, що приведе до зміни структури паливно-енергетичного балансу.

◆ Впровадження нових та вдосконалення нинішніх технологій нафтовидобутку, модернізація НПЗ, використання на них якіснішої сировини, що приведе до вдосконалення структури споживання нафтопродуктів, збільшення глибини переробки нафти на НПЗ світу з 70 % до 90 %.

◆ Максимальне залучення модернізованих технологій очищення відпрацьованих газів у нафтопереробні райони, що приведе до підтримки належного рівня екологічної безпеки, зменшення шкідливих викидів в атмосферу.

3. Фінансові напрями та залежні від них перспективи.

• Пошук та спрямування фінансових ресурсів, формування диверсифікованих джерел надходження нафти, що приведе до вдосконалення системи транспортування нафти трубопроводами, підвищення їх пропускної спроможності, виконання вимог до безпеки танкерів та екології транспортування.

• Підвищення та концентрація капіталовкладень, технологічного інвестування в сектор видобутку (розвідка та видобуток морських і наземних родовищ нафти), розвиток галузі на науковій основі (пошук нерозвіданих запасів нафти, розробка нових продуктів тощо). Ці напрями дозволять підвищити ефективність розробки нафтових родовищ, що вплине на зниження втрат її запасів у надрах, до розвідки нових родовищ мінерального палива, зниження собівартості видобутку, активізації енергозбереження, поширення міжнародних корпоративних інтеграційних процесів у нафтопереробному бізнесі.

Висновки

Питання розвитку ринку нафти та нафтопродуктів світу є актуальним на сьогоднішній день та потребує подальшого аналізу. Формування взаємозв'язків та визначення рівня розвитку країн тісно пов'язано із споживанням енергії. На підставі проведеного аналізу розвитку світового ринку нафти та нафтопродуктів можна зробити такі висновки.

• Нафтові кризи ХХ–ХХІ сторіч призвели до підвищення цін на рідке паливо й інші енергоносії, що

вплинуло на спрямування основних коштів у розвиток сектора видобутку, зменшенню залежності економіки країн Заходу від споживання нафти.

- Частка нафти в загальному споживанні енергоресурсів постійно зростає, спостерігається тенденція перевищення попиту над пропозицією. Приріст споживання нафти буде спостерігатися як в індустриальних державах, так і в країнах, що розвиваються. Основну частину додаткового попиту забезпечуватимуть виробники ОПЕК. Для забезпечення очікуваного приросту споживання світовому ринку потрібне значне збільшення нафтовидобувних потужностей. Зниження споживання нафтопродуктів можна забезпечувати за рахунок використання альтернативних видів палива.

- Існує можливість обмеження інвестувань у видобуток нафти з боку міжнародних нафтових компаній через неможливість доступу до основних сировинних запасів, що викликано боротьбою за ресурси за умов зростання попиту, серйозними зривами поставок нафти. Загострення боротьби за ресурси може призвести до безпрецедентного використання запасів нафти.

- Україна має досить вигідне геополітичне становище та є транзитною державою. Сучасну систему нафтопроводів України необхідно довести до стану, який відповідає міжнародним стандартам. Для забезпечення національної безпеки держави і створення умов для стабільної роботи та розвитку ПЕК необхідно диверсифікувати джерела надходження нафти. Географічне розташування України дозволяє залучити різноманітні джерела постачання нафти незалежними шляхами з Азербайджану, Казахстану, Туркменістану, країн Близького і Середнього Сходу, при цьому суттєво посиливши роль держави-транзитера між країнами каспійського регіону та важливими ринками збуту в Європі.

- На наш погляд, для розвитку нафтового та нафтопереробного бізнесу України характерним є формування інтеграційних угруповань шляхом «знизу – догори». В Україні необхідно поширювати інтеграційні процеси за допомогою об'єднання основних циклів функціонування ринку нафти та нафтопродуктів (видобуток нафти, включаючи і нафту власного видобутку, транспортування, переробка та збут нафтопродуктів). Нафтопереробний бізнес може розвиватися та ефективно

функціонувати за умов відсутності необґрунтованого політичного впливу та контролю.

- Основні напрями та перспективи розвитку світового ринку нафти та нафтопродуктів ми систематизували за ознаками.

- *Організаційні: напрями* – створення надійної системи стратегічних резервів нафти та нафтопродуктів, проведення чіткої політики у зовнішньоторговельній діяльності щодо нафти та нафтопродуктів, подальше реформування конкурентного нафтового ринку; *перспективи* – стабілізація ринків нафти та нафтопродуктів, відсутність коливань у пікові періоди, зменшення залежності від країн-експортерів нафти, підвищення інвестиційної привабливості, укрупнення позицій транснаціональних нафтових корпорацій, поширення інтеграції країн-експортерів та країн-імпортерів.

- *Технологічні: напрями* – розвиток альтернативної енергетики, модернізація НПЗ, використання на них якіснішої сировини, максимальне залучення модернізованих технологій очищення відпрацьованих газів у нафтопереробні райони; *перспективи* – зміна структури паливно-енергетичного балансу, вдосконалення структури споживання нафтопродуктів, підвищення глибини переробки нафти на НПЗ світу з 70 % до 90 %, підтримка належного рівня екологічної безпеки.

- *Фінансові: напрями* – пошук та спрямування фінансових ресурсів, формування диверсифікованих джерел надходження нафти, підвищення та концентрація капіталовкладень, технологічного інвестування в сектор видобутку (розвідка та видобуток у морських і наземних родовищах нафти); *перспективи* – вдосконалення системи транспортування нафти трубопроводами, підвищення їх пропускної спроможності, виконання вимог до безпеки танкерів та екології транспортування, підвищення ефективності розробки та розвідка нових нафтових родовищ, зниження собівартості видобутку, активізація енергозбереження, поширення міжнародних корпоративних інтеграційних процесів у нафтопереробному бізнесі.

Література

1. Брагинский О. Б., Шлихтер Э. Б. Мировая нефтепереработка. Экологическое измерение. – М.: Academia, 2002. – 262 с.
2. Маловецкий А.В. Инвестиционная политика нефтяных корпораций – региональный и корпоративный аспекты. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 272 с.
3. Економіка зарубіжних країн. Підручник / А. С. Філіпенко, В. А. Вергун, І. В. Бураківський, та ін. – К.: Либідь, 1998. – 416 с.
4. Энергетика: история, настоящее и будущее. Т.1. От огня и воды к электричеству. / В. И. Бондаренко, Г. Б. Варламов, И. А. Вольчин и др. – К., 2005. – 304 с.
5. Бурлака Г., Шерстюк Р. Метаморфозы и антиподы // Топливо-энергетический комплекс. – 2005. – № 9.
6. Бурлака Г., Шерстюк Р. Передовой зарубежный опыт // Нефтяная экономия. – 2006. – № 1. – С. 7.
7. Бурлака Г. О причинах кризисных явлений на рынке нефтепродуктов Украины // Зеркало недели. – 25.06.05. – 01.07.05. – № 24 (552).
8. Викторов С. Энергетика – 2030: дорога к кризису? // Энергетическая политика Украины. – 2003. – № 10. – С. 8–10.
9. Водяніков О. Політика ЄС в сфері використання біологічного палива: напрями адаптації національного законодавства України до права ЄС // Юридичний журнал. – 2004. – № 4. – С. 5–7
10. Гусак Л. Мировой рынок нефти: существует ли предел роста цен? // Газета «2000». – 23.09.2005.
11. Енергетична стратегія України на період до 2030 року. (матеріали засідання робочої групи Мінпаливенерго). – К.: Інститут загальної енергетики Національної академії наук України, 2006. – 132 с.
12. Забезпечення енергетичної безпеки України / Рада національної безпеки і оборони України, Нац. ін-т проблем міжнародної безпеки. – К.: НІПМБ, 2003. – 264 с.
13. Корнілов І. Є. Особливості функціонування нафтового ринку України у світлі нормативів ЄС і МЕА у сфері енергетичної безпеки // Стратегічна панорама. – 2004. – № 1. – С. 116–124.
14. Піріашвілі Б. З., Чиркін Б. П., Чукаєва І. К. Перспективний паливно-енергетичний баланс – основа формування енергетичної стратегії України до 2030 року. – К.: Наукова думка, 2002. – 240 с.
15. Прейгер Д. К., Корнілов И. Е. Международное регулирование нефтяного рынка и особенности его развития в регионах мира // Нефть и газ. – 2003. – № 10. – С. 74–86.

16. Приходько О. В поисках средства от нефтяной зависимости // Зеркало Недели. – 04.06.05. – 10.06.05. – № 21 (549).

17. Рычик В. Энергоемкостью по потребителям. Прогноз мирового потребления энергии // Топливо-энергетический комплекс. – 2005. – № 1. – С. 28.

18. Сиромеха А. Как должны создаваться нефтяные резервы: Опыт Германии // Зеркало недели. – 04.06.05. – 10.06.05. – №21 (549).

19. Тарнавский В. Завершился уникальный год. Мировой рынок нефти в 2004 году: итоги, тенденции, перспективы // Топливо-энергетический комплекс. – 2005г. – № 1. – С. 48.

20. Oil and Gaz: Production & Marketing // Standard & Poor's Industry Surveys. – Oktober 18, 2001, P. 6 – 23.

21. Oil & Gas // Worldwide Look at Reserves and Production. – Vol. 102. – No. 47/ – December 20, 2004. – P. 22–23.

22. R. Reinhard, R. Casadesus-Masanell, D.J. Hanson. BP and the Consolidation of the oil industry. – 1998 – 2002. – July 29, 2003, P. 1 – 37.

23. emigration.russie.ru/news/6/8325_1.html (Нефть кончится раньше, чем вы думаете – 28.04.05).

24. iee.org.ua/ru/detailed/prognoz/476 (Иноземцев В. ВВП стран мира: Экономика Азии будет фактором глобальной стабильности в 2006 г. – 20.02.06)

25. www.from-ua.com/politics/424d4a5318482/ (Контурсы мирового будущего. Доклад по «Проекту-2020» Национального разведывательного совета США).

26. www.media.topping.com.ua/news/society/2005/04/20/503983.html (Нефтяные войны XX века // Подробности. – 20.04.05).

27. www.eia.doe.gov (Energy Information Administration – official energy statistics from the U.S. Government).

Стаття надійшла до редакції 15.03.2006.